# YUNON ALIFBOSI: TARIX, ILM-FAN VA MADANIYAT POYDEVORI

**Beknazarova M.K.**

***SamDTU. Tillar kafedrasi assistenti. Samarqand. O‘zbekiston***

**Annotatsiya.** Ushbu maqola yunon alifbosining kelib chiqish tarixi, uning evolyutsiyasi va zamonaviy dunyodagi ahamiyatini tahlil qiladi. Maqolada alifboning matematika, fizika, astronomiya va boshqa fundamental fanlardagi qo‘llanilish sohalari batafsil ko‘rib chiqilgan. Shuningdek, yunon yozuvining lotin va kirill alifbolariga ta’siri o‘rganilgan.

**Kalit so‘zlar:** qadimgi Fenikiya yozuvi, alifbo, lotin alifbosi, Kirill alifbosi, unli harflarning kashf etilishi, burchak, alfa zarra, moliya koeffisenti, tugash nuqta, alfa, beta gamma, delta, omega, g‘arb madaniyati, aylana uzunligi, bustrofedon

**Аннотация.** Данная статья анализирует историю возникновения греческого алфавита, его эволюцию и значение в современном мире. Подробно рассматриваются сферы применения букв греческого алфавита в математике, физике, астрономии и других фундаментальных науках. Также исследуется влияние греческой письменности на формирование латинского и кириллического алфавитов.

**Ключевые слова:** Древнефиникийское письмо, алфавит, латиница, кириллица, изобретение гласных букв, угол, альфа-частица, финансовый коэффициент, конечная точка, альфа, бета, гамма, дельта, омега, западная культура, длина окружности, бустрофедон.

**Annatation.** This article analyzes the history of the origin of the Greek alphabet, its evolution, and its significance in the modern world. The fields of application of Greek letters in mathematics, physics, astronomy, and other fundamental sciences are reviewed in detail. The influence of Greek writing on the formation of the Latin and Cyrillic alphabets is also examined.

**Keywords**:Ancient Phoenician script, alphabet, Latin alphabet, Cyrillic alphabet, invention of vowels, angle, alpha particle, financial coefficient, end point, alpha, beta, gamma, delta, omega, Western culture, circumference, boustrophedon.

## KIRISH

Yunon alifbosi insoniyat tarixidagi eng muhim ixtirolardan biri hisoblanadi. Miloddan avvalgi IX-VIII asrlarda shakllangan bu yozuv tizimi nafaqat G‘arb madaniyatini, balki butun dunyo ilm-fanini o‘zgartirib yubordi.

Kelib chiqishi: Yunonlar o‘z alifbosini qadimgi Fenikiya yozuvi asosida yaratishgan. Biroq, yunonlar unga inqilobiy yangilik kiritishdi: ular dunyoda birinchi bo‘lib unli harflarni alohida belgi sifatida yozishni boshlashdi. Fenikiya yozuvida faqat undoshlar bo‘lgan bo‘lsa, yunonlar Alfa (A), Epsilon (E), Iota (I)



*ISSN 3030-3907*

kabi unlilarni qo‘shishdi. Bu o‘zgarish tilni aniq va tushunarli yozishga imkon berdi.

Hozirgi klassik yunon alifbosi 24 ta harfdan iborat. Ulardan turli fanlarda ishlatiladigan eng muhimlari :

| Katta / Kichik | Nomi | Fanlardagi ma'nosi |
|---|---|---|
| Α α | Alfa | Burchak, alfa-zarra, moliya koeffitsiyenti |
| Β β | Beta | Burchak, beta-nurlanish, moliya riski |
| Γ γ | Gamma | Gamma-nurlar, o‘zgaruvchilar |
| Δ δ | Delta | O‘zgarish (differensial), diskriminant |
| Ε ε | Epsilon | Kichik miqdorlar, dielektrik o‘tkazuvchanlik |
| Π π | Pi | Pi soni (3.14...), aylana uzunligi |
| Ω ω | Omega | Qarshilik (Om), oxirgi nuqta |

Ramziy ma'nolar: Har bir harf nafaqat tovush, balki raqam va falsafiy tushunchani ham anglatgan (masalan, Alfa — boshlanish, Omega — nihoya). Yozuv uslubi: "Bustrofedon" (o‘ngdan chapga va chapdan o‘ngga qarab yozish) uslubidan hozirgi ko‘rinishga o‘tish.

Yunon alifbosi — Fundamental fanlar tili

Matematika: Pi (π) soni, burchaklar (α, β, γ), diskriminant (Δ). Yunon harflari umumiy qonuniyatlarni yozishga yordam beradi. Masalan, burchaklarni α va β deb belgilash orqali biz har qanday uchburchak uchun umumiy formulani chiqara olamiz. π (Pi) soni esa doira radiusi bilan uzunligi o‘rtasidagi doimiy nisbatni bildiradi.

Fizika: Radioaktiv nurlanish turlari, zichlik (ρ), qarshilik (Ω), tezlanish va kuchlanish belgilari. Bu sohada yunon harflari xalqaro standartdir.

1. Radioaktivlik: α-alfa (og‘ir zarralar), β-beta (elektronlar) va γ-gamma (elektromagnit nurlar).

2. O‘zgarish: Δ (Delta) belgisi har doim biror narsaning o‘zgarishini bildiradi (masalan, Δ T - temperaturaning o‘zgarishi).

3. To‘lqinlar: λ (Lambda) harfi to‘lqin uzunligini belgilash uchun ishlatiladi.

Matematik mantiq: Miqdor ko‘rsatkichlari va funksiyalar.

Astronomiya: 1603-yilda astronom Iogann Bayer yulduzlarni yunon harflari bilan nomlashni taklif qildi. Har bir yulduz turkumidagi eng yorqin yulduz "Alfa", ikkinchisi "Beta" deb ataladi. Masalan, "Alfa Kentavra" — bizga eng yaqin yulduzlar tizimi.

Biologiya va Tibbiyot

- Virusologiyada virus shtammlarini (Delta, Omikron) nomlashda foydalanildi.
- Anatomiya va biokimyoda oqsil zanjirlari va miya to‘lqinlari (Alfa va Beta to‘lqinlar) shu harflar bilan farqlanadi.

Tibbiyot: Anatomiya terminlari, kasalliklar va virus shtammlarini (Delta, Omikron) nomlashdagi o‘rni.



ISSN 3030-3907

Dunyo yozuvlariga ta'siri (Lotin va Kirill)

Yunon alifbosi — hozirgi ko‘plab yozuvlarning "onasi" hisoblanadi.

Lotin yozuvi: Rimliklar yunon alifbosini o‘z tillariga moslashtirgan. Biz bugun ishlatayotgan "A", "B", "E", "O" kabi harflar to‘g‘ridan-to‘g‘ri yunoncha "Alfa", "Beta", "Epsilon", "Omikron"dan kelib chiqqan.

Kirill yozuvi: IX asrda Kirill va Mefodiy ismli olimlar slavyan xalqlari uchun alifbo yaratishda yunon harflarini asos qilib olishgan. Masalan, "Г" (Gamma) va "Д" (Delta).

Demak, biz bugun qaysi alifboda yozmaylik, aslida yunonlar yaratgan tizimdan foydalanmoqdamiz.

O‘xshashliklar: Hozirgi o‘zbek lotin yozuvidagi ba'zi harflarning yunoncha ildizlari.

Iqtisodiyot: Moliya bozoridagi risklarni belgilovchi "Alfa" va "Beta" koeffitsiyentlari. Moliya dunyosida "Alfa" — bu investitsiyadan olingan qo‘shimcha daromad, "Beta" esa bozor riskini bildiradi.

Sotsiologiya: Jamiyatdagi iyerarxiya (Alfa va Beta shaxslar). Insonlar orasidagi iyerarxiyani tushuntirishda "Alfa" (yetakchi) va "Beta" (ergashuvchi) tushunchalari qo‘llaniladi.

Yunon alifbosining o‘lmas merosi. U shunchaki yozuv emas, balki koinotni tushunish uchun kalit ekanligi.yunon alifbosi — shunchaki harflar to‘plami emas. Bu insoniyatni qorong‘ulikdan yorug‘likka, afsonalardan ilm-fanga olib chiqqan buyuk vositadir. Alfa bilan boshlanib, Omega bilan tugaydigan bu qadimiy tizim bugungi raqamli texnologiyalar asrida ham o‘zining dolzarbligini yo‘qotgani yo‘q.

**KIMYO FANIDA YUNON HARFLARINING QO‘LLANILISHI**

Kimyoda yunon harflari molekulalar tuzilishini, atomlararo bog‘lanishlarni va kimyoviy reaktsiyalarning energetik xususiyatlarini tushuntirishda asosiy vosita hisoblanadi.

**1. Organik kimyoda uglerod atomlarining tartibi (α, β, γ, δ)**

Organik birikmalarda funksional guruhga (masalan, -COOH yoki -OH) yaqinlik darajasiga qarab uglerod atomlari yunon harflari bilan belgilanadi:

Alfa (α): Funksional guruhga bevosita birikkan birinchi uglerod atomi. Masalan, Alfa-aminokislotalar oqsillarning asosi bo‘lib, unda aminoguruh aynan α-uglerodda joylashgan bo‘ladi.

Beta (β): Ikkinchi uglerod atomi.

Gamma (γ): Uchinchi uglerod atomi va hokazo.

Omega (ω): Zanjirning eng oxirgi uglerod atomi. Mashhur "Omega-3" yog‘ kislotalari nomi aynan shu harfdan olingan (to‘yinmagan bog‘ oxiridan uchinchi uglerodda joylashganini bildiradi).



ISSN 3030-3907

**2. Kimyoviy bog‘lanish turlari (σ va π bog‘lar)**

Atomlar o‘rtasidagi elektron bulutlarining qoplanish turiga qarab bog‘lar nomlanadi:

Sigma (σ) bog‘: Elektron bulutlari atomlar yadrolarini tutashtiruvchi to‘g‘ri chiziq bo‘ylab qoplanganda hosil bo‘ladigan mustahkam bog‘.

Pi (π) bog‘: Elektron bulutlari yadrolar o‘qidan chetda, yon tomonlama qoplanganda hosil bo‘ladi (qo‘shaloq va uchlamchi bog‘larda uchraydi).

**3. Termodinamika va energetika (Δ)**

Delta (Δ): Kimyoviy reaktsiya davomida energiya yoki issiqlikning o‘zgarishini bildiradi.

Δ H (Entalpiya) — reaktsiya issiqligi.

Δ G (Gibbs energiyasi) — reaktsiyaning o‘z-o‘zidan sodir bo‘lish ehtimolini ko‘rsatadi.

Reaktsiya o‘qining tepasiga qo‘yilgan Δ belgisi esa "reaktsiya qizdirish ostida boradi" degan ma’noni anglatadi.

**4. Elektromanfiylik va qisman zaryad (χ va δ)**

Xi (χ - "Chi"): Elementlarning elektromanfiyligini (elektronni o‘ziga tortish kuchi) belgilashda Poling shkalasida ishlatiladi.

Delta (δ): Molekula ichidagi qisman musbat (δ+) va qisman manfiy (δ-) zaryadlarni belgilash uchun ishlatiladi (masalan, suv molekulasidagi qutblanish).

Yadro kimyosi (α, β, γ)

Radioaktiv elementlarning parchalanish jarayonida hosil bo‘ladigan nurlanish turlari:

Alfa-parchalanish: Geliya yadrolarining (α-zarralar) ajralib chiqishi.

Beta-parchalanish: Yuqori energiyali elektronlar yoki pozitronlarning oqimi.

Gamma-nurlanish: Yuqori chastotali elektromagnit to‘lqinlar.

6. Eritmalar va fizik kimyo

Kappa (κ): Eritmalarning solishtirma elektr o‘tkazuvchanligi.

Mu (μ): Kimyoviy potentsial yoki molekulaning dipol momenti.

Fi (ϕ): Eritmadagi moddaning hajm ulushi.

## FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Anatolyevna F. M., Kenzhaevna B. M., Kamariddinovich S. K. The role of word-building elements in teaching the translation-free reading of medical texts //Archive of Conferences. – 2021. – Т. 20. – №. 1. – С. 99-101.

2. Фомина М. А. ТРАВОЛЕЧЕНИЕ: ВЗГЛЯД В ПРОШЛОЕ //Central Asian Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2024. – Т. 1. – №. 8. – С. 176-180.



ISSN 3030-3907

3. СК Ёрова Бевосита тиббиётнинг касб компетенцияси ва унинг деонтологик асослари// - Science and Education, 2022 - ООО «Open science»
4. M Zafar- Mproving to teach medical terminology London International Monthly Conference on…, 2025 - worldsiencepub.com
5. MK Beknazarova Antik davr adabiyoti va namoyondalari
6. Journal of Innovation in Educational and 2024 - eprints.umsida.ac.id



ISSN 3030-3907